

CSERNI IVÁN CZÁR SZEGEDEN.

A Balkán félszigetről a török uralom elől Mátyás király halála után Magyarországra menekült rácز nép, mely a beköltözés után is az ország alsó részeiben földesúri függés nélkül saját vajdái igazgatása alatt élt, — közvetlenül a mohácsi vész után, midőn az uralkodó magyar faj a terjeszkedő török hatalom ellen elbukott — kísérletet tett bizonyos politikai önállóság kivívása által a magyar állam kötelekéből való kilépésre. A büszke világbóditó II. Szulejmán hadai alig hagyták el a feldúlt országot s a magyar nemzet még föl sem ocsúdhatott az irtóztató csapás alól, midőn a félnomád rácз nemzetiség azonnal megragadta a látszatra kedvező alkalmat, arra nézve, hogy a magyar haza területén a Duna és Tisza s a Maros és Tisza között külön önálló szerb országot alapítson.

A rácз nép ezen önállóságra való törekvése *Csernovics Nenád (Iván) czár* kalandor egyéniségében találta meg a maga előharczósát és képviselőjét, a ki az általa alapítandó független rácз ország középpontjául, hol székhelyét tartandó volt, az alföldi magyarságnak már akkor is védbástyául szolgáló *Szeged* várost szemelte ki. Így azon pusztulás után, a mi Szegedet a mohácsi vész után a Budáról hazavonuló török hadak részéről érte, nyomban a másik — még veszélyesebb — csapás következett rá. A törökök által feldúlt és sebeiből még fel sem épült város *Iván czár* székhelyévé lőn és az «alföld metropolisa» — bár rövid időre — szláv befolyás alá került s azon irtó harcznak lett hadműveleti alapjává, melyben a szláv kalandor gyűlevész hadaival Dél-Magyarországban a magyarság teljes kiölését célba vette.

Azon végső erőmegfeszítéssel viselt küzdelemben, a mit az

Iván czár által nemzetiségében végromlással fenyegetett alföldi magyarság a jött-ment szláv martalóczok ellen folytatott — kiváló szerep jutott Szeged hazafias polgárainak is, a kik ez alkalommal az üldözött magyarságnak jó részben megmentői valának.

Ezt tudva, a «fekete embernek» Szegeden viselt tényei és a nemességnek ellene kifejtett küzdelme — úgy a mint azokra az újabban fölkutatott adatok új fényt derítenek — fölköltik érdekünket és azt mind végig ébren tartják.

I.

Miután II. Szulejmán szultán a mohácsi csata után elfoglalt és feldúlt Budáról a teljesen kifosztott Dunántúl vidékén seregét nem vezethette vissza, kényszerítve volt a Duna és Tisza közötti vidéken vonulni haza, a hol még élelmi szert s a városokban alkalmas elszállásolást remélt. A szultán, a veszteségek és elhullások daczára még mindig óriási seregének visszavonulására, két hadi utat jelölt ki: *Ibrahim* nagyvezírnek az európai hadakkal *Czepléd-, Kecskemét-* és *Szegeden* át kellett *Péterváradra* vonulnia, a szultán pedig az ázsiai seregrészekkel *Kalocsán, Baján* és *Zomboron* át volt *Péterváradra* vonulandó, a hol a két hadseregnek *Moharem* hó első napján (október 8-án) kellett összpontosíttatnia.

A hadsereg visszavonulására kibocsátott meneterv tehát halálos ítélet volt a Duna-Tisza között eddig sértetlenül maradt községekre és kerítetlen nagy városokra is.

A Pest körül összpontosított török sereg *szepember 25-én* indult el *Pétervárad* felé. Most lett volna hivatva *Szapolyay János* erdélyi vajda, a ki az erdélyi és tiszavidéki fölkelő hadakkal, mintegy 14 ezer emberrel, a mohácsi csatából elkésvén, *szepember 7.* tájáig *Szegednél* táborozott, hogy a Tisza hatalmas védvonalala mögött gyűjtött tekintélyes számú nemesi dandárokkal a megoszlott török seregre érzékeny, esetleg végzetes rajtaütést mérjen, vagy legalább megakadályozhatta volna a Duna-Tisza közötti országrész elpusztítását és feldulatását.

Ámde *Szapolyay János* — török történészek állítása szerint — a szultánhoz Budára követséget küldött békeajánlatokkal,

mire őt a szultán azon esetben, ha Ferdinánd ausztriai hg ellen trónkövetelőképen lép föl, támogatásáról és egyszersmind arról is biztosította, hogy a török sereg a Tiszán nem fog átkelni. Erre Szapolyay János a követségnek Budáról történt visszaérkezése után seregével rögtön elhagyta a Tisza mögötti védő állást és Tokaj felé vonult, hogy az északi megyék fegyveres erőit a maga pártjára nyerhesse. A vajda *szeptember 10-én* már *Mező-Turnál* táborozott.

Szeged és a Duna-Tisza közötti nagy városok tehát ki lettek szolgáltatva a török hadak barbár kegyetlenkedéseinek.

A *szeptember 25-én* Pestnél ketté vált török sereg balszárnya Ibrahim nagyvezír vezetése alatt Cegléden és Kecskeméten át Szegednek vette útját; de a török had visszavonulása közben az ivóvíz hiánya miatt igen sokat szenvedett; a lovasság a homokos-buczkás tájon lovainak majdnem egy negyed részét veszté el. Annak daczára Ibrahim gyorsan haladt és négy napi erős menettel *szeptember 28-án* este Szeged alá érkezett.¹⁾

A Mátyás kora után a városba települt nemes urak és előkelő polgárok még Szapolyay János seregével családostól elvonultak, üresen hagyván palotáikat. Ámbár Szeged régi *királyi vára* elég védelmet ígért és még akkor is számításba vehető erősséget képezett, sőt a *Palánkának* nevezett belső-város kőfalazattal volt körülvéve és köröskörül földsánczok védték, mégis a hazafias szellemű *Zákány István* főbíró, miután a várost a harczképzett vitézlő nemesség fegyveres szolgálival s a gazdagabb családok eleve elhagyták, jobbnak látta a védelembe bele sem fogni, hanem a még ott maradt közrendű népet is menekülésre serkenteni. A város lakosai — írja Szulejmán naplójában — jó eleve értesülvén a közelgő veszélyről, egész családostól minden vagyonostól a Tiszán át a tulsó partra költöztek, városukat üresen hagyván.

A törökök azonban mégis ellenállásra akadtak. Szeged fiai közül «néhányan» ellenállást fejtettek ki, midőn a törökök másnap *szeptember 29-én* — épen Sz.-Mihály napján — betörték a városba. «A vitez hitetlenek nem vesztették el bátorságukat, fegy-

¹⁾ Kápolnai: A mohácsi hadjárat. Hadtört. Közlemények. 1889. évf. 55, 459—460.

verhez nyúltak és egy ideig vitézül tartották magukat, de a török lovasság szétszórta őket». A hős védők egy része a várba menekült, más részük vagy a törökök csapásai alatt hullott el, vagy a Tiszába szorították őket. Az *alsó-szigetbeli* (ma: alsóváros) Ferencz-rendi szerzeteseknek a szegedi királyi várban is volt klastromuk és miután a beözönlő törökök a várat is elfoglalták, a védők egy része a külön is megerősített klastromba vette magát, a mit a törökök reggeltől estig vívtak, végre bevették s a maroknyi számú védőket felkonczolták.

A törökök sok zsákmányt kerítettek kézre, a várost feldúlták és kirabolták s miután a török sereg táborát fölszedve tova vonúlt, «a várost végig-hosszig felégették».¹⁾

Szeged elfoglalása után egyik portyázó különítmény *Szabadka* várát fogta ostrom alá, melynek *Enyingi Török Bálint* temesi főispán volt a földesura. A szabadkai várát az oda menekült bács megyei nemesek és összefutott vidéki nép hevenyészett földsánczokkal megerősítették, élelemmel, kastélyokból és nemesi udvarházakból összeszedett kis ürméretű ágyúkkal oly jól felszerelték, hogy a Szeged alól Péterváradnak vonuló Ibrahim pasa által kiküldött gyalog csapatok ellen hosszú makacs harcz után vitézül és sikerrel megvédték.

A török seregnek a Duna mellett Kalocsán és Zomboron át a szultán személyes vezetése alatt vonuló része nem szenvedett ugyan hiányt sem vízben, sem élelemben, de az ezen útvonalba eső földvárakba összefutott vidéki nép ennek is serényen ellen állott.

Szulejmán naplója szerint — *szeptember 29-én* — azon a napon, midőn Ibrahim nagyvezír Szegedet vívta, a *bócsai* földvár²⁾ ostrommal bevétetett, kiraboltatott és felgyújtatott, fegyverviselésre képes férfiat pedig legyilkolták. A szultán serege *október 5-én*

¹⁾ Jászai Pál: A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után. 30. l. *Kemal pasa* — a hadjáratban részt vett török tábornok — becses naplójának fordítása a «Szegedi Híradó» 1860. évi 43. számában.

²⁾ Szulejmán naplójában Bacs néven említi, mely azonban Kápolnai Pauer István jeles hadi történészünk szerint nem azonos *Bács* várossal, a hasonló nevű megye hajdani főhelyével, hanem a Kis-Köröstől keletre eső *bócsai* földvár volt az, a mely körül az időben népes község terül vala el. Kápolnai: u. o. 460.

Bács ¹⁾ jól elsánczolt erősséghez jött vala, a hol véres harc z vívatott, melyben a janicsárok paráncsnoka elesett és több aga megsebesült. Azonban *Bács* védőinek sikerült a törökök rohamát visszaverni.

A török sereg *október 9-én* Péterváradnál átkelt a Dunán és Szulejmán hadjárata eredményeül csak is *Péterváradot* és *Ujlakot* (ma: Illok) tartotta meg, mely várakban erős védőrség tanyázott. Belgrád, Pétervárad és Ujlak képezték ezentúl a magyar határ mentében a török hódoltság végvárait.²⁾

Bár a Szabadka és *Bács* várába menekült megyei nép a szultán támadó csapatai ellen vitézül megvédelmezte a két erősséget, ennek daczára *Bács* megyét, csak úgy mint Szegedet és külső birtokait a szerte kalandozó török hadak néptelenné tették.

A veszély elvonulása után lassankint visszaszállinkozott földült városába Szeged népe és hamarosan jól-rosszul tető alá vonta felegetett házait. Azonban a török ostrom alatt romba dőlt vár erődítményeit s a város köfalazatát a vagyona vesztett lakosoknak nem állott módjukban saját költségükön — a kormány segítsége nélkül — hamarosan újból építeni. Romokban is maradtak a szegedi vár bástyái és védőművei jó 16 esztendeig (a míg azokat később Szeged áldozatkész pártfogója, *Fráter György*, 1542-ben helyre nem állíttatta), annál inkább, mivel a török veszély elől elmenekült főúri családok, gazdag kereskedők és iparos czéhek az ujlaki és péterváradi török hadak támadásának kitett városba nem mertek visszatelelepülni. Sőt azok a tehetősebb iparosok is, a kik a vész elvonulása után földült tűzhelyükhöz visszazarándokoltak, nemsokára a szomszédos, fallal kerített városokba települtek át, mert a nyílt városban a török támadásától való félelmükhöz hozzájárult az, hogy néhány hónappal a törökök elvonulása után, midőn Szeged város a háború okozta romlást még ki sem heverte, már újabb csapás érte: *Bács* megye s az alsó részek védelmére küldött *Cserni Iván* czár félnomád ráczjaival Szeged várost már 1527. elején megszállotta és a védtelen polgárok fölött barbár kényuralmat űzött. Eképen nemsokára a török dulást — ha rövid időre is — Szeged népe fölött a szláv elnyomatás váltotta föl.

¹⁾ Szulejmán naplójában: *Badsma* néven említi. U. o.

²⁾ U. o. 461.

De hát ki is volt ez a *Csernovics Nenád (Iván) czár* vagy «Fekete ember»?

II. Szulejmán seregének kivonulása után *Pál* egri püspök a felvidéki megyék nemeseit *október 14-re* Tokajba gyűlésre hívta össze azon czélból, hogy a II. Lajos szerencsétlen halálával megüresedett királyi trón betöltése fölött tanácskozzanak. A tokaji gyűlés a nemzeti párt régi kedvencz vezérét, *Szapolyay János* erdélyi vajdát jelölte a trónra és párthívei egyebek között azt tanácsolták, hogy mindenek előtt «*Fekete Ivánt*» nyerje meg pártjának, a ki Lippánál a törökök ellen gyűjtött kereszties sereg fölött parancsol.¹⁾

A szerb származású *Csernovics Iván*, vagy «fekete ember», a mohácsi vész előtt Szapolyay János vajda lovász-csatlósa volt. Közép termetű — a dél-szlávok tipikus vonásai szerint — erősen ívelt sasorrú és tömött bajuszú egyén volt, sötét barna arczszínnel. Jobb szemére vak volt s a bal szemétől egész testén a lába fejéig fekete sáv vonult keresztül, a mely jellemző testi tulajdonság után maradt rajta a «fekete ember» elnevezés.

A mohácsi vézszel bekövetkezett országos zűrzavarban a nem kevés szellemi képességgel fölruházott csatlós megszökött az erdélyi vajda udvarából és nem sokára a Temes megyében tanyázó rácok között tűnt föl, hol sajátságos testi jelenségét, arczának fekete csikját, mint azon *isteni küldetés jelét* tüntette föl, mely szerint a mohácsi vesztes csata után, midőn a magyar nemes urak többé úgy sem képesek az országot megvédeni, ő van rendeltetve arra nézve, hogy a magyar földön élő szerbek-, horvátok- és bulgárokkal a hitetlenek ellen indítandó kereszties háborúban kiűzze a törököket. Erre a bolgár és szerb nép a titokzatos egyént *prófétának* tekintette, a kinek égi küldetése az izlám elleni harc.

Azonban Iván jobban örült annak, hogy fajrokonai isteni küldetésén kívül őt csak hamar *királyi vérnek*, a törökök által egy évszázad előtt kiölt régi *bolgár czárok* és *rác despoták* ivadékának tartották, ki mint a szerb és bolgár nemzeti hősök titokzatos örököse, a törökökön veendő *vérbosszú* végrehajtására s az elnyomott balkán-félszigeti szlávoknak a hitetlenek igájából való kisza-

¹⁾ Szmolka Szaniszló: Fekete Iván. Századok, 1883. évf. 3. l.

badítására van rendeltetve,¹⁾ a mit egyébíránt maga Iván czélzatosan terjesztett.

Midőn még Szulejmán az országot dúlta, Iván harcra hívó szózatára Lippa vidékén csakhamar tekintélyes számú gyülevész had sereglett össze, melynek zömét a török által földesúri kastélyokból kivert tótok, szerbek és bolgárok képezték. A míg az oláhok kevés számmal, a magyarok pedig épen nem csatlakoztak a titokzatos egyénhez, addig még a Duna mellől, s a török uralom alatt álló területekről is nagy számban gyülekeztek hozzá jövevények.²⁾

Habár ezen szláv kereszties sereg — mint minden összevevődő fegyelmezetlen néphad — mely a törökök elleni szent háború örve alatt gyűlt össze, nem volt egyöntetűen felfegyverezve, nyíl, kiegyenesített kasza es lándzsa képezvén fegyvereit, mégis mivel babonás tisztelettel es vallásos rajongással ragaszkodott a lovászból vált «prófétához», a kinek vezérlete alatt győzni vagy halni kívántak, es mivel ez a sereget a helyett, hogy a törökök ellen indította volna, még azoknak kivonulása után is együtt tartotta, azért Iván a vakon engedelmeskedő sereg birtokában a királyi trón betöltésénél számításba veendő tényezőt képezett.

Sietett is őt Szapolyay János pártjának megnyerni. Iván, seregét Lippánál táborában hagyva, a vajda hívására tüzes harci ménen, csak tiz fegyveres kíséretében, megjelent Tokajban; egykori hűbérura előtt térdet hajtvá hódolatát bemutatta, hűségesküt tévén, hogy mindig híven szolgálja a vajdát es «seregével oda vonul, a hová ő felsége parancsolja».

Miután Szapolyay János a hűségesküt tevőt gazdagon megajándékozta, meghagyta neki, hogy vonuljon hadi népével a Tisza vidékére, a *Maros torkolatához*, a pusztán álló Bácsmegyébe s a vajda nevében a Duna-Tisza közét es Szerémséget védelmezze a török támadás ellen.³⁾

Küldetése tehát inkább hadászati természetű volt, János

¹⁾ Istvánffy Hist. Rer. Hung., ford. Vidovich György. I. 166.

²⁾ Szerémi György: Emlékirata Magyarország romlásáról. 125. és 155. ll.

³⁾ U. o. 125—126. ll.

vajda Szegednek, Budának, és az ország koronázó városának, Székesfehérvárnak a végbeli török hadak hirtelen támadása elleni védelmét tevéen föladatává.

Iván tehát még 1526 *október végén* seregével Lippáról egyenesen Bácsmegyébe vonult és *november elején*, midőn hajdani födesurának Szapolyay Jánosnak Székesfehérvárott történt királylá koronázásához rácz lovasaiból dísz testőrséget küldött — már akkor a Duna-Tisza között állott táborával.¹⁾ A rácz parasztok Bácsmegyének néptelenül maradt leégetett falvait megszállták, a földet maguk számára lefoglalták. A törökök ellen vitézül küzdött magyar nemesek a szabadkai várból már előbb haza oszoltak s megfogyatkozott fegyveres népükkel nem birtak ellenállani a szláv jövevényeknek, a kik könnyen elfoglalták *Szabadkát* és a törökök által felperzselt nemesi kastélyokat. Iván a birtokaikat visszakövetelőknek azon elutasító választ adta, hogy azt a földet, a mit a nemesek a törökök ellen nem tudtak megvédeni, a királytól kapta, s az ő engedélyével mint uratlan birtokot vette tulajdonába.

Iván tehát a népe által erőszakosan megszállott területeket annál kevésbé volt hajlandó a magyar földesurak birtokába visszabocsátani, mivel már 1526 *november hónapban* azon eszmét táplálta, hogy a Tisza-Duna és Maros közéből, a melynek csak védelmével s a török betörések elleni biztosításával lett megbízva, önálló, független rácz fejedelemséget alapít. Enyingi Török Bálint várába, Szabadkára tette «székhelyét», a hol egész «fejedelmi udvart» rendezett be, magát «czár»-nak nevezette s a török janicsárok öltönye után skárlát vörös ruhát viselő 60 erős szerb ifjúból alkotott testőrséggel, majd nagy számú szolgálával vette körül magát. Volt udvarmestere: *Cselník Radosláv* vajda, a ki csapatainak főkapitánya (generalis capitaneus) volt s az egész «udvari személyzete» fölött rendelkezett. *Szubota* vajda volt kincstárnoka, a ki az összerabolt zsákmányból a sereget és a törzsfőnököket fizette.²⁾

Miután pedig a fosztogatások utján szerzett pénzből a zsoldot

¹⁾ Szerémi: 138. l.

²⁾ U. o. 143. l. Istvánffy: u. o. I. 166. Iványi István: Szabadka története I. 51.

vajdáinak és harczosainak pontosan fizette, azok vakon engedelmeskedtek neki és Szerbiából s a balkán-félszigeti török hódoltságokból a szláv martalóczok tömegesen gyülekeztek hozzá. Seregét lassankint hadi fegyelemhez szoktatta, a törökök harczmodora szerint begyakorolta, csapatokra osztotta, mindegyiket *szláv módra* egy-egy vajda vezetése alá rendelvén.

Az egykorú történeti kútfők összhangzó előadása szerint 1526 novemberben seregének száma már 15,000-re emelkedett s a fegyverviselésre pontosan begyakorolt néphad értékét emelte az a még fontosabb katonai tényező, hogy a vallásos rajongás által fanatizált martalócz had vakon követte a vezért — «a prófétát», a kit az ég küldöttének tartott.

Iván czár érezvén azt, hogy a sereg ragaszkodását maga iránt leginkább a harcz és zsákmányszerzés által biztosíthatja, azért még 1526 novemberben — János király koronázása után azonnal engedélyt kért, hogy a már kiélt Bácsmegyéből a «német párt» jelöltjenek, Ferdinánd osztrák herceg tartományába, a gazdag Ausztria megdúlására betörhessen.¹⁾ Erre a rablás és zsákmányolási vágy Iván vajdáit és kalandorjait is egyaránt ösztönözte.

Azonban János király — ámbár *Radics Bosics* a dunai naszádosok kapitánya is tanácsolta, hogy az erőszakoskodó rácz hadat küldje királyi vetélytársa országára, még sem adott engedélyt a pusztító és kétes eredményű hadművelet végrehajtására, hanem újból meghagyta Ivánnak, hogy Bácsmegyében maradjon s az őrzésére bizott véghelyeket ne hagyja védelem nélkül.

Ámde Iván seregének éltető eleme a rablás volt, és jól tudta Iván czár, hogy csakis úgy bilincselheti magához kalandorjainak ragaszkodását, ha dulásaiknak gátat nem vet. Így azután Iván czár maga lett a gondjára bizott országrésznek még a töröknél is barbárabb ellenségévé. A Tisza és Maros mindkét partján elszedte a nemesek kúriáit, a földesurakat birtokaikról elűzte és azokat a rácz főnököknek osztotta ki donatióba. Az utazó kereskedőket kifosztogatta,²⁾ *Kecskemét*, *Halas* s a Szabadkával szomszédos

¹⁾ Szerémi: 144. l.

²⁾ Istvánffy: u. o. I. 166.

városokat is minduntalan zaklatta, sőt még a Duna-Tisza közötti jász-kunok birtokait is megdúlta.¹⁾

Kétségtelen, hogy Iván czár már ez időben lefoglalta népe számára Szeged városnak Szabadkáival határos külső birtokait és kún-pusztáit s a szegedi polgárok tanyáit szláv parasztok szállották meg. *Ezek voltak az első rácok a szegedi földön.*

Az ilyen hatalmaskodások miatt a Duna-Tisza és Maros mentében napi renden voltak a villongások és vérengzések a magyarok és szlávok között. A birtokaikból kizaklatott nemesek, a kifosztott községek birái s a szegedi tanács küldöttei minduntalan panasza mentek Budára János királyhoz.

Azonban János király udvari káplánja és történetírója, a kameniczi szerb születésű *Szerémi György* a panasztevő nemesek és szegedi küldöttek ellenében a rácokat pártfogásába vette, Iván czár pedig küldöttei által a királyt minduntalan rendíthetlen hűségéről biztosította, mire a gyöngye uralkodó Ivánnak fogta pártját, megdicsérvén őt hűségéért és szelíden figyelmeztette, hogy hagyjon föl az erőszakkal; a károsultakat pedig — a mint tudta — megnyugtatta.

Ámde Enyingi Török Bálint — a hatalmas olygarcha — a ki már 1526 őszén titokban Ferdinánd pártjára szegődött, a gyűlévész szláv martalóczoknak ősei hajlékában — szabadkai várában — a fogoly nemes asszonyokon és leányokon véghez vitt erkölcstelen kicsapongásait tovább túrni nem tudván, *1526 november hóban* a saját és szövetségesének *Alsó-lindvai Bánffy Jakab* harczképzett vértés lovagjaival elindult *Szigetvárról*, hogy várából a czárt hirtelen rajtaütéssel kiűzze.

Azonban ezen csapást János király elhárította szövetséges fejeéről, elég korán tudatván a czárral, hogy Török Bálint, ki a Pécsert tartott nagyobb pihenő után Bátaszéknél hirtelen átkelt a Dunán, gyors támadással szándékozik rátörni. Így azután Iván sokkal számosabb csapataival készen várta a támadást. Török Bálint a hadra kelt nagyobb számú rác sereget látva, habozni kezdett, de már a visszavonulásra nem volt idő. A rácok heves támadással törtek a magyarokra és Enyingi Török Bálint maga is

¹⁾ V. ö. Gyárfás István: A jászkunok története. III. 386. és köv. ll.

alig menekült meg a véres lovascsatából, melyben pánczélos vitézeinek egész csapata oda veszett.¹⁾

A czár pedig ezután az eddig háborítatlanul maradt *Temesvár* környékét fosztotta ki és *Csáky László* várát *Csomát* megszállotta és kirabolta. Most a temesmegyei nemes urak vették fel a harczot ellene 300 lovassal és jól fegyverzett zsoldosokból álló csapattal.

Az összecsapás a Maros mellett, *Csanád* átellenében az *apáti* (ma: Apátfalva) átkelőnél történt s a véres csatában a vitéz lovagok hosszú viaskodás után elhullottak, magát *Csáky Lászlót* is levágta a túlnyomó sz. mú. gyülevesz had.

A míg a czár az apáti győzelem után a temesi és torontáli nemesek kastélyait dúlta, *Török Bálint* a czár távollétét fölhasználva, *1527 januárjában* sikerrel intézett éjjeli támadással *Szabadkát*, melyben a czár csak gyöngye őrséget hagyott, visszafoglalta. A várban talált ráczokat kardra hányatta, a munkára hajtott földnépével pedig a várat gyorsan megerősíttette s a vedelemre erősen berendezte.²⁾

Azonban *Iván* nem kísértette meg *Szabadka* visszavételét, egyrészt mivel *Bácsmegyét* a szláv paraszthad a négy havi garázdálkodás alatt teljesen kiélte, másrészt mivel maga *Iván* is érezte, hogy *Szabadka* fekvésénél fogva alkalmatlan arra, hogy az alapítandó önálló ráczország hadászati alappontja legyen.

Tehát másik «székhely» után nézett. Azonban a jól védett és hatalmas erődítményekkel fölszerelt *Temesvár* nem volt megközelelhető; *Csanád* megerősített püspöki város lévén, a görög-keleti hiten levő ráczok mozgalmától távol tartotta magát és ámbár a csanádi püspök is elveszett a mohácsi csatában, azért a püspökség várnagy-tisztartói az erősséget jól védett állapotban tartották. *Arad* város pedig még ekkor kerítetlen hely volt és ezen védtelen fekvésén kívül már csak azért nem vehette *Iván* számításba, mert a természetes fekvésök által is erős *lippai*, *solymosi* és *világosi* várak őrségeinek, illetve azok támadásainak ki volt téve. Másrészt a Duna-Tisza között fekvő *Kalocsán*, a mit

¹⁾ Szerémi: u. o. 155.

²⁾ V. ö. u. o. 156—157. ll.

különben a törökök szintén teljesen feldúltak, azért nem lett volna Ivánnak nyugalmas otthona, mivel ott a Szabadkán tanyázó Török Bálint s a pécsi püspökség provisorjainak támadásától nem lehetett volna biztosságban, annál inkább, mert a püspök lovag-tisztjei Török Bálinttal, kinek még Szigetvár és Somogy megye fegyveres ereje is rendelkezésre állott, már eddig is kezet fogtak Iván megrottására.

Így azután a Szabadkáról kiszorult Iván választása Szeged városra esett; ez ugyan a török okozta pusztulásból még föl sem épült, azonban a csár — úgy látszik — a város hadászati fontosságát is számításba vette és meggyőződött a felől, hogy Szeged város az akkori viszonyok között — még romjaiban is — a Tisza vonalának egyedül képezi hadászati középpontját, a mely kiváltképen akkor, ha a város lerombolt erődítményeit újból építteti, nemcsak seregének nyujtand biztos menedéket, hanem a már ezen időben összeszedett tiszai hajókból szervezett *naszádos seregének* a folyó mentében egyedül lesz biztos hadi kikötője.

Kétségtelen, hogy ezen hadászati indokok vezették Iván czárt, midőn Szabadka elvesztése után Szegedet szemelte ki székvárosául és annak kézrekerítése czéljából gyülevész hadaival a védtelen városra tört. Azonban Szeged elszánt polgárai — mint Verancsics egykorú történetíró előadásából kitűnik — nem hittek a «*próféta*» isteni küldetésében s a város erélyes védelmezését megkísérették. Iván túlnyomó erejével szemben a hősi védelem hasztalan vala; a vérszomjas szláv csöcselék erőszakkal a városba hatolt, hol kiméletlenül rabolt, gyilkolt s «*a várost kegyetlenül megdulá*» vala.¹⁾

Iván 1527 február havában már Szegeden tartotta székhelyét; *Szilágyi László* szegedi gróf magas kökerítéssel védett palotájában ütötte föl czári rezidenciáját, udvarmestere, kincstartója és udvari személyzete pedig *Sárszegi István* néhai királyi sókamarás, továbbá a *Székcsoi*, *Thúz*, *Pákosi* és más nemes családoknak még mindig leégve álló kúriáiba ültek be.

Így lett tehát Szeged város rövid időre a szlávok területi egyesülésére irányuló aspiratióinak színhelyévé, valamint a délvidéki magyarság ellen indított irtó háborújoknak hadműveleti

¹⁾ Verancsics: III. 26. Gyárfás István: i. m. III. 386—387. ll.

alapjává. Iván ezután Szegeden összpontosította martalócz hadait és itt vonta össze naszádosait. Ámbár a források nem említik, de mivel az akkori hadászati rendszerben a védhető erősségek fontos tényezők valának, azért igen hihető, hogy Iván a törökök által romba döntött királyi vár védőműveit hevenyében helyreállította s a palánkkal együtt berendezte a védelemre.

Erre mutat az is, hogy Török Bálint, a ki Szabadkán mintegy négy-öt hónapon keresztül készült arra, hogy Szegedet is jól megválasztott kedvező időpontban hirtelen meglepetéssel visszafoglalja, jólehet Iván seregének zömével egyik-másik hadi vállalatra gyakran eltávozott székhelyéről, még sem merte a város visszavételére szándékba vett támadást végrehajtani, hanem azt épen azért halogatta, mivel Iván a város védelméről kellőleg gondoskodott.

A «székhely» tehát biztosítva volt — a czár pedig vér és fosztogatás után vágó hadainak új zsákmány után látott.

Iván 1527 tavaszán Szegedről a Maros mentében megindulva, *Arad és Zaránd* megyékben is kiirtotta a nemességet, nem kimélvén a nőket és leányokat sem. Vérben és lángban állott a két megye; a míg a nemesek családjaikért küzdve, vérezve elhullottak, a «nagy-asszonyok» a világosi és solymosi várakba menekültek, ott gyászolták övéik halálát.¹⁾

Iván czár a Maros mentében is a nemesi birtokokat, melyeknek urait kiölte, a szláv parasztok között osztotta ki.

Az erélytelen János király mindent elnézett kalandor hűbérésének és szem-hunyással akarta őt hűségben tartani — a Ferdinánd pártjára állástól elvonni. Azonban a parvenu kétes értékű szövetségesnek bizonyult, kinek törekvése nyíltan arra irányult, hogy az ország alsó részeiben a szláv népelemet a magyarság rovására oly módon juttassa uralomra, hogy a földbirtokot a magyar nemesség kipusztítása után szlávokkal népesíti be. Ez alkalommal nemcsak Szeged, hanem egész Dél-Magyarország azon veszélyben forgott, hogy — ha Iván eszmeit keresztül viheti — az uralkodó magyar faj kezéből a szlávság kicsavarja a hegemóniát.

¹⁾ Szerémi: i. m. 147. l. Dr. Márki Sándor: Arad története I. 507—508. ll.

A megpróbáltatásnak súlyos napjait élte ezen időben Szeged hazafiás népe; az alföldi magyarság hajdan erős tűzhelye, most, midőn a török háború okozta sebeiből ki sem épülhetett, annak volt kitéve, hogy ha a rác megszállás állandóvá válik, a minden időben erős fajszeretettől áthatott nemzeti jelleme áldozatul esik a szláv befolyásnak.

II.

E közben Ferdinánd és Szapolyay János 1527 június 15-ig tartó fegyverszünetet kötöttek azon czélból, hogy a béke megkötése felől tanácskozzanak. Azonban Ferdinánd békülési szándéka nem volt őszinte, hanem csak időt akart nyerni, mely alatt a János király ellen indítandó támadó hadjáratra seregeit felkészíthesse. Egyszersmind vesztegetés és birtokadományozási ígéretek által János királynak azon párthíveit pártjára csábítani iparkodott, a kikre ügynöke *Podvinnjai Tamás* felhívta figyelmét.¹⁾

A megvásárlandók között volt Iván czár is. Ferdinánd az 1527 február elején Pozsonyban tartózkodó *Báthory Istrán* nádorhoz intézett levelében tanácsot kért, hogy a *fekete embert* mi módon lehetne a Habsburg-párt részére megnyerni;²⁾ a nádor válasza azonban még eddig ismeretlen.

Ferdinánd ezután Cserni Ivánnak személyesen levelet írt és azt nagy sok ajándékkal bizalmas udvari emberére, *Hoberdanecz János*-ra bízta, hogy Iván czár kezébe Szegedre juttassa el.

De Ferdinánd küldötte, Hoberdanecz János — Szerémi előadása szerint — nem mervén magát a czárhoz való menet veszélyének kitenni, egyelőre Pécsre utazott és onnan *február első felében Botos Márton* kereskedőt küldötte Iván czárhoz Szegedre, Ferdinánd levelével és gazdag ajándékával: 5000 arannyal, 500 darab ruhakelmével és 5 török harci ménnel. Botos Márton ügyesen megfelelt veszélyes küldetésének; Ivánnak a fényes

¹⁾ Szmolka: i. m. Századok 1883. évf. 16.

²⁾ Ferdinánd levele a bécsi cs. és kir. titkos levéltárban. Századok: u. o.

ajándékkal együtt kezbesítette Ferdinánd levelét, melyben a czárnak ígérte, hogy őt a rácok despotájává teszi, továbbá mind azon várakat és uradalmakat neki adja, a melyeket hajdan *Brankovics György* szerb fejedelem Magyarországon Zsigmond királytól nyert. Végül Ferdinánd levelében Iván czárt a János királytól való elpártolásra bátorította. Szapolyaytól, a szepesi gróftól, mit se tartson — mondá — mert ő épen most állítja ellene hadi lábba seregeit.¹⁾

Iván czár az osztrák herczeg támogatásával a független szerb despotaság megalapításához elérkezettnek hívén az időt, örömmel fogadta Ferdinánd ajánlatát. A küldött arannyal mindenekelőtt udvari tisztjeit és vajdáit gazdagon megajándékozta, a színes posztószöveteket pedig a keleties tarka-barka ruhát kedvelő emberei között kiosztotta és vajdáival együtt Botos Márton utján hűséget esküdött Ferdinándnak.

Mielőtt Botos Márton Pécsre visszaindult volna, bizalmasan figyelmeztette Ivánt, hogy a már titokban szintén Ferdinánd pártjára állott Török Bálinttal békességben éljen, mire Iván meghagyta Botosnak, hogy Szabadkán nevében üdvözölje Török Bálintot, minthogy pedig most már mind a ketten egy urat szolgálnak, azért nevében ajánljon neki békét és testvéries szeretetet. Azonban a bosszúszomjas olygarcha a rác paraszt iránt, a ki ősei várát kirabolta és őt csufosan megverte, engesztelhetlen maradt; Iván béke-ajánlatára fenyegetésekkel válaszolt: «A rác kutya még az ő keze által hal meg».²⁾

Botos Márton, mint Iván követe, Hoberdanecz Jánossal együtt Pozsonyban II. Lajos özvegyénél, Mária királynénál jelentést tett «diplomatiiai küldetése» eredményéről; onnan pedig Bécsbe ment Iván hódolatát személyesen bejelentendő. Miután pedig Ivánnak serege még eddig tűzérsséggel nem volt ellátva, azért a czár megbízásából a rác sereg részére néhány tábori ágyút és tűzereket kért.

Mária királyné *február 14-én* azt írta testvérének Ferdinándnak, miszerint a «fekete ember» megesküdött, hogy Ferdinándtól soha el nem pártol. Ivánnak nagy hasznát lehet venni, mivel már

¹⁾ Szerémi: u. o. 157—158. II.

²⁾ U. o. 158. I.

most is 15,000 embere embere van és *naponként még többen gyűlnek hozzá*; ilyen segítséget bajos volna bármelyik keresztény uralkodótól nyerniök. Azonban a «fekete embert» mindenek előtt erősen intse meg, *hogy jövőben a nemeseken való kegyetlenkedéstől magát és övét tartóztassa, ne hogy azok e miatt Ferdinándnak ellenségivé váljanak.*¹⁾

Ezen időtől kezdve Ferdinánd követi gyakran fölkeresték Ivánt Szegeden czári rezidenciájában s kisebb-nagyobb ajándékkal és ígéretekkel halmozták el őt.

Ferdinánd udvari embere, Hoberdanez János, *1527 márcziusban* Szegedre érkezett azon utasítással, hogy mint teljhatalmú királybiztos Iván udvarában tartózkodjék. Ezután Ferdinánd az ő utján és közvetítésével érintkezett a czárral. Másrészt az osztrák ügyvivőnek arra nézve is egyenes utasítása volt, *hogy Ivánt a nemesek és lakosok zsarolásától visszatartsa, nehogy azokat ily módon Ferdinánd ügyétől elidegenitse.*

Iván rövid időre fel is hagyott a nemesek kínzásával, s a török végekre fordította figyelmét, a honnan egyébként gazdag hadi zsákmányt remélt. E czélból *április első felében* a Duna mellett fekvő *Újlak* s a törökök által megszállva tartott *szérmégi* várak visszavételét vette tervbe. Szegeden nagyszabású hadi készülétekbe fogott, Ferdinándtól ismételve ágyúkat és tüzérekert kért.²⁾

Azonban Ferdinánd *április 16-án* arról értesíté a czárt, hogy ámbár hűségi hódolatát örömmel vette, mindazonáltal kérelmét most sem teljesítheti; Ferdinánd nyilván attól tartott — még pedig teljes joggal — hogy a czár az ágyúkat nem a törökök, hanem a főurak várai ellen használja föl. Egyszersmind azon utasítást adta Ivánnak, hogy addig, a míg ő seregével Magyarországra érkezik — tartózkodjék a török ellen indítandó támadó hadjáratról és e helyett az ország azon területének védel-

¹⁾ Mária királyné levele Ferdinándhoz Pozsonyból, 1527 febr. 14-ről, a bécsi cs. és kir. titkos levéltárban. Kivonatossan közölve Századok : 1883. évfoly. 18. 1. jegyzet.

²⁾ Mária királyné levele Ferdinándhoz 1527 április 13-ról. Tört. Tár. 1885. évfoly. 506—507. ll.

mére szorítkozzék, a melyet II. Lajos király elhunytá óta a törökök ellen saját erejével megtartott. Vegye pártfogásába a keresztény népet és nemességet és azt tovább is oltalmazza. Ha majd — Magyarországot a szultán ellenében megvéendő — rövid idő múlva az országba érkezik, Iván seregét a magával hozandó ágyúkkal és jeles tűzerekkel fel fogja szerelni.¹⁾

Iván tehát tűzérség és ostromlőveg hiányában, egyelőre lemondott *Újlak* visszavételéről, azonban Szegeden összpontosított hadaival, a melyek a lakosokat szerfölött kiélték, nem vesztelt sokáig tétlenül, mivel *április végén* hajdani hűbérurával, az elárult János királyal támadt fegyveres conflictusa.

Kétségtelen, hogy Hoberdanez János Szegedre érkezése és ottani húzamos tartzkodása, valamint a czár udvarába jövő-menő küldöttek fölébresztették Zákány István főbiró s a városi tanács figyelmét Iván elpártolása iránt, mit titkos jelentéseikben nem is késtek János királyal tudatni.

Azonban János király, mielőtt az árulóval szemben a bosszú fegyveréhez nyúlt volna, a czárhoz küldött követe által megkísérettette őt pártjára visszatéríteni és felhívta, hogy a vádak ellen magát a király előtt személyesen tisztázza.

Iván azonban megvetően válaszolt, hogy jólehet már *négy hónap óta* tartózkodik népével az elpusztított Bács megyében, ezen idő alatt János király egy tallért sem küldött számára. Ellenben Ferdinánd gazdagon elárasztja őt zsolddal és adománylevelében a hajdani szerb fejedelmek magyarországi birtokait is ráruházta. A kalandor hajdani urán csúfot teendő, a követ lábához dobott erszényben 1000 aranyat küldött János királynak, ráparancsolván a követre, hogy «ha ő királyi felségének nincs pénze — hát vigye el számára».²⁾

A második követet pedig, kit a király nem sokára Iván visszahódítására gazdag ajándékkal küldött, elfogatta és parancsot adott, hogy fejét vegyék. Azonban Hoberdanez közbelépése megmentette a követet a haláltól, a kit őrizet alá tétetett, melyből csak Ferdinánd bejövetele után szabadult ki.³⁾

¹⁾ Ferdinánd levele Ivánhoz, 1527 április 16-ról. Tört. Tár. 1885. 508.

²⁾ Szerémi: 159—160. ll.

³⁾ Hoberdanez levele Ferdinándhoz, június 4-ről. Tört. Tár. 1885. 512.

János király a nyakára nőtt martalóczfőnök megfélemezésére elérkezettnek látta az időt, annál inkább, mivel a nemesek, a kiket kezdetben nem akart, utóbb pedig már nem bírta Iván erőszakoskodása ellen megvédeni, tömegesen Ferdinánd pártjához szegődtek. Parancsot adott *Perényi Péter* erdélyi vajdának, hogy szedje össze seregét és vezesse a «lázado paraszt» ellen. Az erdélyi vajda *április végén Gyulán* fegyverre szólította a szomszéd nemességet és földnépét. A magyarság nagy lelkesedéssel fogadta a hadra kelést és a martalóczfőnök ellen intézendő hadviselés a nemzeti háború jellegét öltötte, a mennyiben Gyulán, hova a sereg gyülekezési helye ki volt tűzve, a vitézlő nemeseken kívül papok, kántorok és diákok vezetése alatt mintegy 12,000 ember gyűlt össze.

Perényi vajda hadi lábra állított seregével Gyuláról a Maros-hoz vonult, majd azon átkelve, Aradtól és Fellaktól délre, az arad-megyei *Szöllős* mezővárosnál *május első napjaiban* táborni ütt.

Iván császár pedig Szegedről, honnan összevont hadaival éppen a szerémségi török véghelyek ellen volt indulandó, a Maros mentében a magyar sereg elé került. Iván Szegedet eltávozása után ez alkalommal sem hagyta őrizet nélkül s a városban távollétében kincstárnoka Szubota vajda örködött tekintélyes védőrséggel.

Iván császár hírszerző emberei által értesülvén, hogy az erdélyi vajda a rác sereget meg akarja támadni, alkudozások által akarta a vajda figyelmét a harctól elvonni. A magyar táborba küldött követe által azon fölhívást intézte a vajdához, hogy «jobb volna, ha Nagyságod az ellenünk gyűjtött hadi néppel velünk egyesülne és közös erővel a szerémségi vidéket szabadítanók meg a törökök kezéből».

Perényi azt vélvén, hogy a rácok seregétől már előre megrémültek, a követet elutasító válaszzal küldte vissza urához. Erre azután Iván nyomban parancsot adott a támadásra s az azon nap harcot nem váró erdélyi vajda seregét készületlen állapotban meglepte.

A császár elővédjét harczedzett vezére, a *vén Radich*, képezte lovas csapatával, a ki midőn a magyar tábor elé ért, azonnal megfuvatta a kürtöket, megverette a dobokat és heves lovas támadással tört az ellenfélre, mire a fősereg is a második harczvonalban Iván személyes vezetése alatt gyorsan rajta ütött a készületlen magyar hadra.

A rác sereg által meglepett erdélyi vajda még csak a harc-felállítást végezte, midőn csatavonalba fölvonuló csapataira a rác előhad rátört. Iván a magyar harcvonal azon pontjára, hova 2000 gyalogból álló oszlop volt állítva, heves rohamot intézett, s a gyalogságot levágta, úgy hogy abból ötvennél több alig menekült meg.¹⁾ A szerföltre véres ütközet Perényi vajda vigyázatlan magatartása és erélytelen intézkedései folytán a magyar sereg vereségével végződött.²⁾

A nemes urak közül sokan elesetek és maga Perényi vajda is csak *Szeplős* nevű jó futó török szürkéjének köszönhette megmenekülését. A vidéket nem ismervén, a Jaksich-család szolgája a Maros egyik átkelőjén *Nagylakra*, *Jaksich Márkhoz* vezette, a ki mint a többi szerb főurak nem lévén hajlandó «a fekete embert uralni», titokban menhelyet adott a vajdának. Perényi innen sok viszontagság után juthatott haza — az abaújmegyei *Füzérvárába*.

Ámbár Ferdinánd minduntalan intette Ivánt, hogy övéi részéről a nemeseken és bármily rendű-rangú lakosokon erőszakoskodást el ne tűrjön, mégis a szőlősi csata után a «próféta» győzelmi mámorában az elfogott nemeseket kegyetlenül karóba vonatta. Azután a csataterőről rablóhadával a Marosvölgyön át egyenesen Erdélybe tört. Útját pusztulás és öldöklés jelölte, a kies Marosvölgyet egész *Szászvárosig* kirabolta és felégette.³⁾

Erdélyből temérdek zsákmánnyal megtérvén, Ferdinánd érdekében Szapolyay János ellen az összes országrendekhez kör-

¹⁾ Szerémi: 163—164. II.

²⁾ Szerémi a *szőlősi* csata leírása után így szól: Et ista conflictio erat anno 1527, in mense Junii et in mense Maji, a miből következtetni lehet, hogy Ivánnak kétszer kellett rövid idő alatt Perényivel megütköznie; továbbá alább látni fogjuk, hogy a *szőlősi* csata május első napjaiban történt, és hogy később június végén, vagy július első napjaiban Perényi vajda Iván ellen másodízben is csatát vívott. A bécsi levéltár okirataiból ki is tűnik, hogy Perényi kétszer készült Iván ellen: először május elején, másodszer június végén. Harrach Lénárd kancellár Boroszlóbból május 5-én azt írja gróf Nogarollinak: «Azt a hírt hallottuk a «fekete emberről», hogy néhány nap előtt az erdélyi vajda kapitányainak néhány ezer emberét a Tisza folyó közelében levágta.» (Századok: 1883. évf. 21. l. jegyz.) Ekkor kellett történnie a szőlősi csatának.

³⁾ Verancics: u. o.

levelet intézett, melyben azokat, mint igaz keresztényeket arra kérte és intette, hogy hívek legyenek Ferdinándhoz, mint Magyarország egyedüli törvényes királyhoz és természetes urához és iránta bizalommal viseltessenek.¹⁾

Egyszersmind az erdélyi betörés után Hoberdanez által azon ajánlatot terjesztette Ferdinánd elé, hogy ha majd ő Buda és János király ellen az országba jövend, hajlandó saját népével segélyére vonulni. A míg azonban erre nézve a czárnak az utasítás Bécsből megérkezett, addig is előbbeni szándéka szerint a szultán kezében levő szerémségi vég helyek visszaszerzését ismét fölkarolta: serény hadi készüléteket tett és seregeit szaporította. Május közepétől majd nem egész június végeig főhadai szállását nem Szegeden, hanem Temesvár mellett Csomában, Csáky László várában tartotta.²⁾

Ez időben érkezett meg Hoberdanez számára azon utasítás — a mit egyébiránt ő pendített meg Bécsben, — hogy Temesvárt minden áron Ferdinánd pártjára kell téríteni. Kétségtelen, hogy ezen időben Iván czár is célba vette Temesvár kézrekerítését. Ezen hatalmas erősség Nándorfehérvár és Pétervárad elvesztése óta Dél-Magyarországnak valósággal kulcsa és védbástyája vala, melynek birása nélkül Iván az alsó részek állandó megtartására nem is gondolhatott. Azonban — úgy látszik — Temesvárt ostromágyuk hiányában inkább körülzárással és kiéheztetéssel akarta hatalmába ejteni, a mi azonban hiú erőlködésnek bizo-

¹⁾ Iván ezt a manifestumot a szállósi csata után és május 30-dika előtt bocsátotta ki, mivel Mária királyné a május 31-diki, Hoberdanez pedig a június 4-ki levelében (Tört. Tár, 1885. évf. 512) tesz róla említést. A fekete ember — írja Mária királyné fönti levelében — mindenfelé a templomok ajtóira tett s a szerte-szét küldött fölhívásokban fölszólította a jobbágyokat és földnépét, hogy az erdélyi vajdának (Szapolyay János) ne fizessék be a tizelet, mert ő azért kéri be, hogy töröknek adóba fizesse oda. Legyenek reménynyel, mert nem sokára új fejedelmök (Ferdinánd) leend, a ki megvédi őket a törökök ellen . . . . *Gévay*: Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Oesterreich-Ungarn und der Pforte. No 51. Továbbá Iván manifestuma, közölve a Századok: 1883. évf. 22. l.

²⁾ V. ö. Hoberdanez május 26-án és június 4-én kelt leveleit. Tört. Tár, 1885. 510—512.

nyult. Portyázó különítményei a csomai táborból Lugos és Karánsebes vidékét is gyakran földúlták,¹⁾ mi által még jobban elidegenítette azokat az osztrák párttól.

Hoberdanez a czárnak ezen politikátlan magatartását látva, maga személyesen látott utána Temesvár megnyerésének; Szegedről május végén Csomára, Iván táborába utazott. Ügyes, rábeszélő egyéniségénél fogva rövid idő múlva oda vitte a dolgot, hogy Temesvár őrsége Ferdinánd részére nyilatkozott — de az erősség kapui Iván czár előtt tovább is zárva maradtak.

Hoberdanez csomai tartózkodása alatt a szövetséget Ferdinánd s a rácز vajdák között teljesen megszilárdította, valamint a sereg támogatását az osztrák párt számára föltétlenül biztosította. A czár beleegyezésével hadi tanácsba gyűjtötte a vajdákat és törzsfőnököket és megesküdtette őket, hogy Iván balszerencséje vagy — mitől Isten óvjon — halála esetére a ráczság Ferdinándhoz csatlakozik s az ő parancsainak mindnyájan alá vetik magukat. A ráczok viszont Hoberdanez Jánost főkapitányukká választották s ő viszont kötelezte magát, hogy *szerencsétlenség esetére a rácз népet mind összeszedi és a király országba érkezéseig Bácsmegye valamely vidékén táborozik és újra szerencsét próbál velük.*²⁾

A dolgok folyását higgadtabban vizsgáló rácз törzsfőnökök Iván győzhetlensége iránt nem voltak úgy elvakulva, mint a köznép s a «prófeta» hatalmát nem tartották megdönthetetlennek, sőt a czár isteni küldetésébe vetett hitük már annyira megingott, hogy sorsukat nem akarták tovább is Iván sorsához fűzni, hanem jövőjüket biztosítandó, Ferdinánd ügyes diplomatájával szorosabb szövetségre léptek azon czélból, hogy ha a czár elbukik, ők elkerüljék a veszedelmet.

III.

E közben a rácз hadaknak a szász földön véghez vitt pusztításairól értesült János király szegyenét s a szöllősi vesztett csata

¹⁾ Szmolka : i. m. 27.

²⁾ Hoberdanez levele Ferdinándhoz 1527 május 27-ről és június 4-ről
Tört. Tár. 1885. 510—512. ll.

fölötti bosszúját még inkább növelte Iván újabb erőszakoskodásainak híre. Azért égett a bosszú és megtorlás vágyától. A békekötés czéljából *Olmützben* folytatott alkudozások véget értek és nyilvánossá lett, hogy Ferdinánd csak időt akar nyerni, mely alatt seregét hadilábra állíthatja és párthíveit a fegyverfogásra felkészíti. Ferdinánd az indítandó támadó háború tervét Iván ajánlata szerint aképen állapította meg, hogy ő nyugotról, Iván czár pedig keletről — mind a két részről egy időben — Buda ellen elnyomulnak; vagy legalább Iván arra ügyeljen, hogy Szapolyay János az erdélyiektől és székelyektől segítséget ne nyerhessen.

János király részint a czár iránti bosszújától ösztönöztetve, részint mivel attól tartott, hogy Ferdinándnak Buda ellen vonulása esetében, Iván czár serege őt hátban megtámadja, azért elhátározta, hogy mielőtt Ferdinánd az ország határait átlépné, hadi erejét összegyűjti és első sorban a czárral végez. Azért Perényi vajdának a másodszori támadásra parancsot adott, maga pedig, ki eddig kevés erélyt tanúsított, zsoldosokat szedett s a táborba szállított csapatokat *junius elején Mező-Turnál* összevonta.¹⁾

E közben Iván is újjá szervezte seregét és harcosainak számát majdnem megkétszerezte, úgy hogy serege már körülbelül 30,000 emberre rugott.²⁾ Hoberdanez *junius 4-én* a csomai főhadi szállásról azt írta Ferdinándnak, hogy Ivánnak nagy számban van válogatott hadi népe, melylyel úgy Felségednek, mint a magyar királyságnak kitünő szolgálatot tehet. Iván most is, Hoberdanez útján, újonnan alakított csapatai számára, a melyek *Chelnik Radoszláv* vajda vezénylete alatt állottak, 1000 mellvértet sisakkal, fegyvereket, kürtösöket, dobosokat és a boldogságos szűz képevel ékesített zászlót is kért.³⁾

¹⁾ Hoberdanez levele u. o.

²⁾ Mária királyné *május 30-án* azt írja Ferdinándnak, hogy Móré László szolgálja azt mondta neki, hogy a «fekete embernek» körül belül 30,000 embere van. Gévy: u. o. No. 41.

³⁾ A felsoroltakon kívül még vörös posztót udvari személyzete és testőrei egyenruhájához, saját személyére dísz-öltönyöket, katonáinak pedig zsoldot, Cselnik részére fegyvereket stb. is kért. Hoberdanez levele *junius 4-ről* u. o. Ferdinánd *junius 23-án* Hoberdanezhez intézett levelében azt válaszolta, hogy a kért tárgyakat külön követ, *Reichenstorffer György* fogja majd elvinni. Tört. Tár, 1885. 514.

Ferdinánd *junius 23-án* Ivánhoz küldötte titkáráját, *Reichensdorffer Györgyöt*, a kitől nemcsak a kért hadi szereket küldte el, hanem Hoberdanecknek *junius 23-án* kelt levelet is küldött, melyben meghagyta a királybiztosnak, hogy a János király ellen indítandó támadó hadviselésben a következő hadi utasítást adja Ivánnak:

Mínthogy Ferdinánd Szapolyay Jánosnak nyugatról való megtámadására eléggé fel van készülve, de ha netalán — midőn ő Buda ellen vonúl — a törökök, erdélyiek, székelyek és oláhok meg akarnák támadni és hogy e miatt seregét meg ne kelljen osztania, *azért Iván egyelőre ne vonuljon Buda ellen, hanem maradjon az ország alsó részeiben*. Mínthogy pedig az a hír, hogy mihelyt ő (Ferdinánd) a magyar határt átlépi, a János királyt pártfogoló péterváradi és újlaki pasák azonnal az osztrák seregre törnek, *azért hadait ossza meg* és egyik seregével a végbeli törökök magatartását kísérje éber figyelemmel, a másik seregével pedig — ha az erdélyiek és székelyek netalán Ferdinánd ellen fölkelni akarnának, azokat tartsa vissza, hogy a szepesi gróf (Szapolyay) seregének erősítésére ne vonúlhassanak.¹⁾

Azonban Iván czár az Erdélybe intézendő ezen betörést, melynek czélja az erdélyi három nemzet hadi erejének lekötése és működésének megbénítása lett volna, már nem hajthatta végre, mert alig hogy a fenti utasítást hozó hadi követ megérkezett, a czár a felől kapott hírt, hogy Perényi vajda másod ízben is ellene indult.

Iván czár ilyen viszonyok között azt hitte, hogy helyesen cselekszik, ha a Bécsből nyert hadműveleti utasításhoz tartja magát és hadait egyrészt a duna-melléki pasák részéről jöhető támadás visszautasítására, másrészt az ellene vonuló erdélyi vajdával vívandó küzdelemre megosztotta. Ezenkívül azt tartotta, hogy székelyének, Szeged városnak, biztosítására is kell erősebb csapattestet hátra hagynia. Ily módon hadi erejét három seregbe osztotta be s az egymást nem támogató seregeknek külön-külön megjelölte a maga működési körét.

Ámde a haderő ilyen megosztása és szétforgácsolása súlyos hadászati hiba volt és Ivánra nézve majdnem végzetessé vált, mi-

¹⁾ Ferdinánd levele Hoberdaneckhez *junius 23-ról*. Tört. Tár. 1885. 513—514.

vel a János király vezérével vívott második ütközet a czárra nézve nem volt szerencsés.

E második csatáról a magyar történetírók — az itten kevésbé világos Istvánffy'n kívül hallgatnak — de annál többet beszélnek Ferdinánd egykorú levelei.

Úgy látszik Perényi Péter ez alkalommal már Ivánnak hadművelési alapját, Szeged várost akarta megtámadni és hadi tervébe kétségtelenül Szegednek visszavétele is fel volt véve, oly módon, hogy Iván hadait nyílt csatában leveri s a győzelem kivívása után gyorsan Szeged megszállására indul.

A vajda ez alkalommal serényebben támadott és egészen Szeged közelébe vonult. A második ütközetben — mely Istvánffy szerint *Szegedhez nem messze valamelyik sík mezőn*¹⁾ — junius utolsó napjaiban — történt, Perényi sokkal erélyesebben vezette a támadást és a magyar lovasság hevesen összecsapott Iván gyalogjaival, de végre is a magyar seregnek öldöklő véres harc után vissza kellett vonulnia.

De Ivánnak ez drága győzelem volt. A rácز gyalogok nagy részét Perényi harcoképzett lovassága legázolta és levágta.²⁾ A czár nem ok nélkül sürgette Ferdinándnál az ágyúk és tüzérek küldését; e súlyos veszteséget a tüzérség hiánya okozta.

Az ütközet erkölcsi következményei a czárra nézve még súlyosabbak voltak. Az Ivánhoz babonás félelemmel ragaszkodó néphadnak a «próféta» győzhetlenségébe vetett hite-reménye megint az első súlyosabb veszteség után gyülevész csapatain erőt vett a csüggedés, úgy hogy Ferdinánd, ügyvivőjének a csata lefolyásáról írt jelentését olvasva, a rácз sereg teljes felbomlásától kezdett tartani.

Épen azért Ferdinánd *julius első felében* sűrűn intézte bátorító és vigasztaló leveleit Iván czárhoz.

¹⁾ Istvánffy: u. o.

²⁾ A második csata a czár és az erdélyi vajda között *junius utolsó* napjaiban történhetett, mert Ferdinánd *julius 3-án* kelt levelében azt írja Hoberdanecznek, hogy «a czárt legközelebb ért megveretése miatt vigasztalja meg és a balsorsban erősítse meg, *ne hogy a miatt seregét elbocsássa* vagy bátorságát elveszítse». Tört. Tár, 1885. 516—517.

Azon körülményt — írja Ivánnak a *julius 7- és 9-én* kelt leveleiben — hogy a *seregében levő gyalogságot* Perényi Péter *levágta*, kevésbe veszi, mert meg van győződve, hogy annak annál inkább sem leszen rossz következménye, mivel ő (Ferdinánd) már seregeit összevonta, hadi lábra állította és magyarországi hadjáratát már megkezdette. Nem fogja Ivánt elhagyni, hanem neki minden körülmények között segítségére leend. Az ellenséget elvonja tőle és János király, a helyett hogy támadólag föllépjen, kénytelen lesz a védelemről gondoskodni.¹⁾

Iván czár bátorsága-vesztett seregében most már csupán Ferdinánd igéretei és Hoberdanecz bátorító szavai tartották a lelket, a kit Ferdinánd több ízben utasított, hogy a vereség fölött elbúsult czárt vigasztalja és «a balsorsban erősítse meg»; vigyázzon, hogy a félig-meddig demoralizált rác sereg szét ne oszoljon.²⁾

Utóbb a czár megkeményíté lelkét és erősen bizott, hogy egy újabb összecsapásnál helyre hozza a hibát. Bátorságát annál inkább visszanyerte, mivel Ferdinánd *julius 16-án* már *Dévényt* és *Pozsonyt* elfoglalta s tudatta Ivánnal, hogy nemsokára Buda alá érkezik.

Ferdinánd a magyar korona megszerzése céljából viselendő háborúban kiváló szerepet szánt Iván czárnak és seregének. Az Ivánnak *julius 16-án* küldött hadi utasítás szerint a rác sereg feladata az lett volna, hogy egyrészt a határszéleket a törökök ellen biztosítsa, másrészt Szegedről kiindulva, János király hadra kelő csapatait még a szervezkedés mozzanatában izza szét, a Tisza-Duna között útjában talált népet Ferdinánd részére hódoltassa meg és Iván, seregének ezen nagyobbik részével, haladéktalanul Buda ellen vonuljon. Mindebben azonban, a mennyire lehet, minden kegyetlenkedéstől és vérengzéstől tartózkodjék.

Ferdinánd ugyanezen időben szintén Buda ellen vonul. Egyszersmind különösen lelkére kötötte Ivánnak, hogy *naszados hadat is késedelem nélkül személyesen Buda alá vigye*, mert az ő

¹⁾ Ferdinánd *julius 7 és 9-én* kelt levelei. Tört. Tár. 1885. 517—518, 726—727. l.

²⁾ V. ö. Ferdinánd *julius 3-án* kelt levelét. U. o.

hajóhadát az ellenség megakadályozta abban, hogy Budára levezessen.¹⁾

Ferdinánd hadműveleti terve helyesen volt megállapítva, s ha oly ép ügyesen hajtatik végre, mint a hogy kigondolva volt, egy hónappal előbb hatalmába adta volna Budát Ferdinándnak. E hadműveleti tervben jelentékeny tényezőt képezett Iván czár serege és naszádós hada, a melyek (mint *keleti hadsereg*) a Buda ellen intézendő combinált támadás végrehajtásában — a nyugotról előnyomuló osztrák sereggel egyidejűleg — hivatva voltak a főváros elfoglalását jelentékenyen elősegíteni.

Ámde az ügyesen kigondolt tervezet keresztül vitele már a támadás kezdetén megakadt, mert Iván czárnak az eléje tűzött feladat végrehajtására már nem volt elég ideje. A czárnak a Bécsből nyert hadműveleti utasítás értelmében a bácsi, temesi és torontáli telepekről csapatait ismét Szegeden kellett volna összehívnia, azonban János király elég korán átlátva a Buda ellen tervbe vett összpontosított támadás célzatát, *Nagyváradról* a harmadik sereget is Iván ellen indította.

Ehhez hozzá járult, hogy Ferdinánd, az Ivánnak tett ígéret szerint, Pozsonyból július 16. után nem indíthatta meg azonnal seregeit, mert az osztrák párton levő magyar főurak, a kik seregének erősítésére csapataikkal hozzá voltak csatlakozandók, egyre késtek a táborába gyülekezéssel.²⁾ Ferdinánd serege tehát az előnyomulásban már a határszélen megakadt és egész *július 25-ig* a *pozsonyi* és *dévényi* táborokban vesztegelt. Ferdinánd csak *július 25-én* lépte át az ország határait és épen Iván legyőzése napján

¹⁾ Ferdinánd július 16-án kelt levele Iván czárhoz. Tört. Tár. 1885. 726—727. I. Ferdinánd négy nap mulva — *július 20-án* — levelében ismét megsürgette Ivánt, hogy ő is tüstént induljon föl Budára, hogy a *szepesti grófot* (Szapolyay) két felől közbe szoríthassák. Sőt a naszádósokat is, ha még eddig föl nem eveztek volna, vigye magával. U. o.

²⁾ V. ö. Ferdinándnak *július 20-án* Ivánhoz és Hoberdaneczhez írt leveleit. U. o. Ferdinánd ezen a napon még *Bécsben* írt levelében tudatja Ivánnal, hogy *jövetelét eddig leginkább a magyar főurak huza-vondja és lassú gyülekezése késleltette*, de már holnap (*július 21-én*) kitünően felszerelt csapataival Magyarországra indul. (Tört. Tár, 1885. 727. I.) Ezen levelét azonban Iván czár már aligha kapta meg!

érkezett *Köpcsenybe*.¹⁾ Késedelme végzetes volt Iván sorsára, ez okozta veszedelmét.

Ilyen módon ugyanis János király időt nyert és minde nek előtt az áruló ráczfőnökkel akart végezni, hogy azután — mint ekkor remélte — teljes hadi erejével vetélytársa ellen fordulhasson.

A czárral szemben vesztett csaták után János király nem bízott többé Perényi Péter hadvezéri képességében, hanem a hadászatban kitűnően jártas *Czibak Imrét*, a váradi püspökség kormányzóját, bízta meg, hogy végezzen a czárral.

Czibak Imre kiváló seregszervező és ügyes vezér volt; parancsnoksága alatt állottak a váradi püspökség lovag-tisztartói és harczedett bandériumai s a király felhatalmazása folytán rendelkezett a török határszéli véghelyek őrségeivel is. Mindenekelőtt újabb támadásra szólította föl a szomszéd vármegyék nemesi seregeit és azokat *Nagyváradon* összegyűjtve saját bandériumaival egyesítette. Egyszersmind hadra hívó parancsokat küldött a *kőrösbányai* oláh nemesekhez, a *lugosi* és *karánsebesi* bánokhoz, hogy a sereg összpontosítása *Aradnál* leszen, oda gyűljenek elébe, hogy egyesült erővel üssenek rajta a gyűlölt ráczokon.

Czibak Imre *julius* második felében Arad alatt a Maros partján tábornokot ültetett és bevárta, míg a fegyver alá hívott hadi nép összegyűlt.²⁾ Csakhamar tekintélyes had sereglött össze, melyben túlnyomó számban voltak az Iván czár martalóczeitől sokat szenvedett megyék nemesei. Csupán a karánsebesiek késtek a táborba vonulással, mivel — úgy látszik — a Temesvár és Csoma környékén ez idő szerint már szintén fegyverkező rácz vajdák akadályozták őket a főszerephez való csatlakozásban.

A magyar sereg erősen harczias hangulatban volt, a ráczokon veendő olthatlan bosszúvágy tüzelte a vitézeket. Czibak a sereg bosszúszomját és gyűlöletét a ráczok iránt heves, bosszúra ingerlő beszédei által még inkább fokozta. «Valami jövevény vetődött hazánkba — szölte a vezér bajtársaihoz — nem tudjuk hová való, de azt tudjuk, hogy kirabolta sok nemesnek a jószágát és

¹⁾ Istvánffy: u. o. I. 164. l.

²⁾ Szerémi: 166.

elhurczolta, hogy meggyalázza feleségeiket és leányaikat.» «Inkább Nagyságoddal haljunk — dörögte a bosszúvágó magyarság — minthogy ilvesmit még tovább is eltűrjünk.»¹⁾

Czibak Imre ezután kétségtelenül a temesi és torontáli szláv telepek ellen akart vonulni, hogy a vajdák csapatait, mielőtt azok összegyülekeztek volna, külön-külön verje szét. *Július 22-én* éjnek idején²⁾ átszállítá seregét a Maros egyik gázlóján a másik partra és egyelőre a *szódi* mezőn ütött tábort,³⁾ mivel szándéka vala, hogy ott még a karánsebesi nemesek megérkezését is bevárja.

E közben a Czibak Imre hadi készületeiről elég korán értesült Iván czár is parancsot adott a vajdáknak a gyors gyülekezésre, miután pedig a Perényivel vívott második csatában annyit okult, hogy a hadviselésben az erők megosztása veszélyes eljárás, azért most még a *Szegeden őrségül tartott csapatait is magával vitte* a táborba.

Szeged polgárai pedig szorongva várták a hadjárat eredményét; mit hoz az számukra: szabadulást-e, vagy további rácz elnyomatást? A hazafias Zákány István minden előkészület megtett arra nézve, hogy a netalán legyőzötten visszaérkező martalóc-z-főnököt többé a városba be nem ereszti.

Iván pedig gyorsan közelgett végzete: a bukás felé. Azon reményben sietett Czibak serege elé, hogy azt is készületlenül meglepi, mint első ízben Perényit a szőlősi csatában, és *július 23-án* már a szódi mezőn szemben állott Czibak táborával. Ámde a magyar vezér türelmesen várakozott a karánsebesi bán hadaira és nem engedte meg, hogy vitézei kimozdúljanak megerősített táborából.

Harmad napig állottak úgy szemben, midőn végre *július 25-én* reggel a látóhatáron feltűntek a karánsebesiek érkező segély-csapatai.

Iván megakartá akadályozni a két sereg egyesülését és gyors támadásra szánta el magát. Czibak is elérkezettnek látta a kellő

¹⁾ Szerémi: u. o.

²⁾ Dr. Márki Sándor: Arad története, I. 509.

³⁾ Szerémi: 167. Verancsics (III. 26) szerint a *sződfalvi* mezőn. Sződ Arad és Lippa között palánk volt a Maros balpartján.

pillanatot a csatára, gyorsan megnyitotta a szekértábor kapuit és először a lovasság fejlődött fel a harcra, azután pedig a gyalogság bontakozott ki. Iván az első harcvonalban küzdő lovasságra heves arctámadással tört rá, alvezérei a második harcvonalban álló gyalogokra pedig átkaroló támadást intéztek, ugyanakkor a Maros rekettyés partjairól a már előbb megkerülés céljából kiküldött rácz különítmény a gyalogságot hátba fogta.

A combinált támadás úgylátszott, hogy sikerül s a magyarok már-már veszve voltak, ember ember ellen küzdött, midőn dél felé a karánsebesiek is a csatatérre érkeztek. Ekkor a segélyül jövő karánsebesi lovas dandár erős rohama a magyarok javára döntötte el az ütközet sorsát; a ráczok sorai meginogtak, és sokan elhullottak a kettős támadás alatt.

A csatatér szláv holtakkal volt borítva, a czár vörösruhás testőrei is leölettek, sőt maga a «próféta» is megsebesült és menekülése jeladás volt övéinek a futásra. Csak kevesed magával juthatott át az üldözők elől a Maros jobb partjára, seregének jó része levágatott, a többi része szétszóratott és menekült.

A magyar sereg a teljes erőmegfeszítéssel vívott harcban sokkal jobban kimerült, hogy sem a legyőzött és menekülő rácz csapatokat erélyesen üldözhetne volna.¹⁾

Iván a hadi szerencset újból megkisérlendő, mindenek előtt szétszórt seregének maradványaiból valamennyit összegyűjtött és életben maradt vajdáival székhelyének, Szeged városnak visszavételére indult.

Istvánffy kétségtelenül tévedésben volt, midőn azt írta, hogy a legyőzött czár egy éjjel azért nyomult be Szegedre, hogy Zákány István gazdag kereskedő házát kirabolja.²⁾

Nem rablás és nem zsákmánylás volt a tulajdonképeni indok, a mi a bukott kalandort ismét Szeged alá vitte, hanem a végső szükség: a teljes legyőzetés elkerülése és azon remény, hogy hátha sikerül székhelyének visszafoglalása után azt, a mi még hatalmából megmenthető — megmenteni.

Egyébiránt most már számára a menekülésnek csak is Szeged felé volt nyitva az útja.

¹⁾ Szerémi: u. o.

²⁾ Istvánffy: u. o. I. 167.

Török földre — ha akart volna is — a János király részén álló belgrádi, titeli, péterváradai és újlaki pasák éber örködése miatt ba os lett volna menekülnie. Temesvár őrsége, miután a temesi főispán, Török Bálint titokban Ferdinándnak hűséget esküdött, épen az ő intentiói folytán még június elején Hoberdanez útján Ferdinánd részére nyilatkozott ugyan, de a gyűlölt kalandornak mind halálíg ellensége vala és e miatt *Temesvárbán* sem vonhatta volna meg magát. *Aradnál* Czibak Imre, *Szabadkánál* pedig Török Bálint állott.

A menekülésnek tehát csupán egy módja volt hátra; és pedig Szegednek újból való elfoglalása, a melynek bírása most már létkérdés volt rá néz e. Jól tudta azt a kalandor, hogy ha a várost újból kézre keritheti, akkor félig-meddig meg van mentve, mert vagy sikerül neki a ráczokat Szegeden ismét maga köré gyűjteni s a hevenyészett munkával megerősítendő szegedi romvárat a netalán annak ostromára jövő magyar főurak ellenében addig védeni, míg az országba nyomuló Ferdinándnak, ki már ekkor az egyik hadi sikert a másik után aratta, felmentő hadai megérkeznek, vagy pedig sikerül neki az összeköttetést a már Győr táján jövő osztrák sereggel fölvenni és seregének maradványaival a magyar hadak támadása elől jó eleve Ferdinánd táborába vonulni.

Tehát a kényszer volt az ok, mely őt Szeged visszafoglalására ösztönözte. Az előbbeni két támadással szemben erősnek bizonyult pontot akarta tehát Szegedben ismét hatalmába ejteni, ott akarta szétszórt hadait ismét gyülekeztetni, a hadi szerencsét újjá szervezendő seregével újból megkísérteni és ily módon a teljes megsemmisülést elkerülni.

E célból tehát életben maradt vajdáival, testőreivel és szétvert seregéből sebtében összegyűjtött 2000 harczossal a szödi csata után nem sokára Szeged alá érkezett, épen azon időtájban, midőn a császár legyőzéséről már értesült Török Bálint Szabadkán újból készüléteket tett, hogy azonnal bevonúl Szeged városába,¹⁾ ámbár a szegedi polgároknak, az alatt, a míg a császár távol vala, fegyveres segélyt nem nyújtott.

¹⁾ Szerémi : 168.

Szeged hazafias népe az ellenállásra már eleve szervezkedve fogadta a visszatérő kalandort. Az egykorú történetírók megegyező előadása szerint Iván czár csapatának sikerült az ellenálló polgárok sorain át a városba vonulást kierőszakolni, de ekkor a várost védő polgárok Zákány István vezetése alatt a *Palánkába*, az eltorlaszolt nemesi udvarházakba vonultak vissza, melyek magas kőkerítései mellvédekkel el lévén látva, sikerrel védhetőek valának. Maga a főbíró a czár hajdani rezidenciájában, Szilágyi László palotájában torlaszolta el magát nagyobb csapattal.

A ráczok egyenkint iparkodtak a házakat elfoglalni; a czár Szilágyi László udvarházára intézett támadást, azonban a küzdelem alatt az eltorlaszolt házból egyik szegedi polgár, *Urbán* nevű szegény ember, (Verancsics szerint: *Vid Sebestyén*), a czárt puskával jól célba vevén, ágyekben keresztül lőtte, úgy hogy súlyos sebe következtében harcsképtelenné vált.¹⁾

Ekkor a vajdák felhagytak a küzdelemmel, fölemelték vérző urukat és kivitték a városból, azután sebet bekötözték. Miután meg-

¹⁾ A kameniczi születésű és szerb nemzetiségű *Szerémi György*, János király udvari papja és történetírója — kinek munkája Iván czár történetére első rendű kútfő — daczára hogy jól értesült a dolgokról, sokat látott és sokat hallott, mégis munkája sajátos gyűjtemény az igaz történeteknek és mesés szószátyárságnak. Szerémi tudákos és könnyen hívő egyén volt — ki az események lefolyásába és azok okaiba szeret mesés dolgokat keverni. Így vagyunk az Iván czár történetéről szóló előadásával is. Szerb honfitársainak ügye szerfölött érdekelvén, az azokat érintő események pontos megismerésének a legapróbb részletekig utána járt, mégis — vagy tán ép ezért — Iván története is telve van mesés, mondaszerű és titokzatos esetekkel. Ilyen Iván czár elestéről szóló elbeszélése is, melyben elmondja, hogy Szeged városában rémület szállta meg a lakosokat, midőn a legyőzött Iván czár rezidenciája felé közeledett. A polgárok tudták, hogy rajtuk fogja bosszúját kitölteni, azért ki hová tudott elrejtőzött. Szilágyi László palotájából Urbán nevű szegény ember Ivánt messziről megismervén felsohajtott: «Istenem, csak egy golyóm volna, ez a rabló nem menekülne meg!» Mire az egyik polgár egy golyót, jobban mondva *ölmobglárt*, nyújtott neki és avval ejtette el a czárt.

Ellenben Istvánffy — bár Iván támadásának indoka felől tévedésben van — világosan írja, hogy a szláv martalócz csapat *éjjeli rajtaütéssel* tört a városra, melynek utczáin — mint előadásából kitétnik — Szeged polgárai elszánt küzdelmet vívtak a ráczokkal. U. o.

kított csapataikat összeszedték, úgy látszik azt határozták, hogy a főkapitányukkal Hoberdaneczczel kötött egyezmény értelmében, Bácsmegyébe vonulnak és ott bevárják főkapitányuk további utasítását és Ferdinánd Budára érkezését. Szándékuk tehát ugyanaz volt, a mi a csáré, hogy a szétszórt ráczságot Bácsmegyében összegyűjtik és új hadi vállalatra szervezik. Halállal vívodó prófétájukat a Szabadkától három mérföldre fekvő *Tornyos* faluba (ma: Pusztatornyos) vitték, hol a már halálnak vált Ivánt egyik magyar paraszt házába befektették.

A magyar paraszt azonban, kinek házában a félholt kalandor feküdt, éjjel tájban gyorsan befogott és a történetek feől Szabadkára Török Bálintnak hirt vitt, a ki még azon éjjel a Szeged megtámadására maga körül gyűjtött nemesek közül 300 lovaggal Tornyosra szágúldott. Ekkorra már azok a vajdák is, a kik eddig Iván mellett maradtak, a már agoniában levő urok mellől megszökdöstek.

Iván a vágatva érkező magyar lovagok robájára még egyszer eszméletére térvén, mellette maradt harczosainak gyenge hangon az ajtók eltorlaszolására parancsot adott, ellenben Török Bálint kegyelmet ígért azoknak, a kik az ajtókat felnyitják. Cseltől tartva némi habozás után lépett be a szobába Török Bálint; háromszor kérdé Ivánt, hogy él-e még? A csár magát megmenteni akarván, a kérdésre választ nem adott, hanem halottnak tetette magát. Török Bálint ígétét beváltandó, az ágyon fekvő haldokló czárnak kardjával fejét vette és testét temetetlenül ott hagyva, a csár fejét magával vitte Szabadkára, honnan Iván nagy fehér zászlójával együtt János királynak Budára küldötte.¹⁾

János királynak az országba már benyomuló osztrák sereg által okozott kisebb-nagyobb kudarczai után a csár bukása rövid időre meghozta jó kedvet és bosszús kedélyét egészen felvidította.

Azonban Dósa György borzalmas megkínzója most sem tagadhatta meg természetét, mely különösen a legyözött ellenség való szívtelen kegyetlenkedésben lelte örömét. Ez alkalommal is, személyesen akarván bosszút venni «a lázadó szolga» által rajta több izben ejtett sérelemért, a csár fején, melyet a nyári hőségben a feloslás ellen eczettel telt rézedényben tartottak, lovagkor-

¹⁾ Szerémi : 169.

bácsával végig sujtott. Nem tudván betelni a holt ellenfél fejének nézésével, melyen a fekete sáv még most is látható volt, az ebéd alatt magával szemben asztalára tétette, és valahányszor ivott, oda-oda szólt hozzá: «Átkozott fej! hová lett hűséged?» Ebéd után a czár fejét a budai várnagy által lándzsára szuratta és a bástya ormára — Bécs felé fordított arcczal — kitűzette. Egy hétig tartotta ott — azután a Dunába dobatta.

Török Bálintot János király Budára hívatta s a lázadó rácz kalandor megöléséért 1000 arannyal és gyönyörű török harczy paripával ajándékozta meg.¹⁾

E közben a Szegedről Budára érkezett *Urbán Szerémi* Györgynél jelentkezett és az udvari káplán által írt folyamodásban a «fekete ember» elejtéséért a királytól jutalmat kért, a ki a történetek után kételyyel fogadta a szegedi polgár szavait. Azonban Zákány István főbíró az esküdt polgárokkal azon időben Budára érkezett és a Szeged városban lefolyt eseményekről jelentést tett a királynak — a ki miután a főbírótól körülményesen értesült a ráczokkal viselt utczai harcokról és Iván czár elejtéséről, Urbánnak egy kis községet adott örök adományban és ezen donatio által őt a nemesi rendbe emelte.²⁾

Iván czár bukásából tehát nyilván kitünik, hogy Szegeden a magyarságban, a félév előtt lefolyt szörnyű török pusztítás daczára, még mindig elég életerő volt arra nézve, hogy a szödi vereség által megingatott rácz befolyás alól magát kiszabadítsa, s a magát elszámító rácz kalandornak, ki elég oktalan volt az alapítandó független szerb fejedelemség hadászati és politikai központjául az alföldi magyarság ősi vedbástyáját szemelni ki, bukását idézte elő.

* * *

Ámbár János királynak a teljes erőfeszítéssel vezetett harmadik hadjáratban végre sikerült Iván czár kezéből a győzelmet kiragadni, azonban tagadhatatlan, hogy hadászati tekintetben Iván nagy ártalmára volt János királynak, ellenben sokat használt Ferdinánd ügyének.

¹⁾ Szerémi: 170—171.

²⁾ U. o. 172. l.

Iván 1527 februártól kezdve július végéig, a míg Ferdinánd a békealkudozás ürügye alatt támadó hadjáratra seregeit szervezte, Magyarországon lekötötte és megbénította János király hadi erejét, úgy hogy ő e miatt versenytársa hatalmának alapjára, Ausztriára döntő csapást nem mérhetett és így Ferdinándot a magyar koronára táplált igényeiről lemondásra nem kényszeríthette. Sőt azt lehet mondani, hogy János király teljesen kimerült a kalandor elleni harcban, és midőn 1527 augusztusban Ferdinánd Buda ellen a főtámadást megindította, képtelen volt ellenében számba vehető hadi népet állítani, úgy annyira, hogy még a fővárost sem volt képes megoltalmazni, mely *augusztus 20-án* Ferdinánd hatalmába esett.

Ez a súlyos következmény mutatja, hogy János királynak milyen sok gondot okozott Iván czár leverése, kit még a sződi csatában sem birt teljesen szétmorzsolni, sőt ha sikerült volna a czárnak Szegeden újra megvetni lábát, azon esetben szétszórt, de meg nem semmisített csapatait itt gyülekeztette volna a küzdelmet előlről kezdi.

Midőn tehát Szeged hazafias népe a kalandort, ki itt erejét újból összeszedendő volt, megtámadta és hatalmának az utolsó dőfést megadta, nemcsak fontos szolgálatot tett János királynak, hanem, — a mi Zákány István és Urbán érdemét még nagyobb-nak tünteti föl — Dél-Magyarországon a márbukás szélére jutott magyarság megmentésében döntőleg közreműködött.

CZÍMER KÁROLY.